

crkva u svijetu

godina VIII • broj 3 • split • 1973

ČOVJEK DRUGE DIMENZIJE

Drago Šimundža

Dogodilo se to onoga dana, kad je čovjek »postao« društveno biće. Možda još i »prije«. Nemoguće je doznati točan nadnevak. Svakako onoga časa, kada je osjetio potrebu za uopćavanjem ili, točnije, za sustavom, zakonima i — konvencijama. Tada se, naime, mešto »srušilo« u ljudskom biću: podvojilo ga u njegovoj težnji za srećom i ostvarenju te sreće.

To je još teže zaboljelo čovjeka, kad je, ponovno, u svojoj potpunoj općiji, spoznao, da je njegova sudbina: društvo, a njegova iskonska težnja i intimna nadost: sloboda.

Toga su se dana oči a oči susrela dva svijeta u čovjeku — i dva čovjeka u svijetu: čovjek slobode i čovjek sudbine.

Poput pjesnika koji zazire od konvencionalnoga realizma i, budan, sanja o novim svjetovima, o mjesecu na dlanu ili zvijezdi u kosi, čovjek slobode nespokojno sanja o prevlasti nad svojom sudbinom.

Izravno mu je oprečan, već smo ga spomenuli, čovjek sudbine, koji, samodopadljivo, stvari »kakve jesu« smatra svojim ustaljenim carstvom. On se, uvjenava nas, zalaže za red i zakon, za mir i pravičnost, ali se sve to u biti svodi na prevlast sudbine nad intimnim nadanjima prvoga.

Ta dva tipa ili, bolje, dvije dimenzije ljudskog bića predstavljaju u povijesti, u svim njezinim oblicima, povijesnu spregu trajne napetosti između svakodnevnog prizemnosti običnih (prosječnih) dogodovština i dinamičnog poleta ljudskog duha, koji se, vjeran svojem iskonskom zovu, želi uzdignuti iznad opasne prosječnosti svakodnevnog stvarnosti i samodopadljive ustaljenosti.

O čemu se to radi? — Kad smo već tako strukturirani (Nije li i to dokaz prevlasti sudbine?), onda se moramo poslužiti sustavnim izričajem homo practicus-a. Taj u stvari predstavlja onaj društveni tip sudbinskoga čovjeka u kojega je posebno razvijen »sensus communis«.

Ako bismo ga htjeli potanje odrediti, morali bismo kazati da se on u načelu uvijek miri sa sudbinom: opredjeljuje se, dakle, za »postojeće stanje« ili, kako on to kaže, za »životnu stvarnost«, što u daljnjem prijevodu glasi: životni pragmatizam. Stoga on ne voli rizike, ne dopušta izazove. Ono »hic et nunc« bitna je odrednica njegova izbora; društveni položaj njegov je credo. Mogli bismo ga u tom smislu nazvati i homo realis, ali njegov se realizam u stvari zasniva na praktičnom spletu životnih okolnosti i potreba.

Što treba navoditi primjere! I previše ih je. Svi pomalo baštinitimo od toga practicus-a ili, ako baš želite znati njegovu pravo ime, od toga homo socialis-a (čovjeka sudbine, kako smo ga u početku nazvali).

No pratimo još malo tu prvu dimenziju ljudskog bića. Na sreću, nije to jedina njegova označnica; stoga ga nemojte odmah poistovjetiti s njome. Ta je dimenzija »jednodimenzionalna«, status quo i legalizam njezino su obzorje, životni uspjeh i konkretna stvarnost njezin isključivi svemir; Marcuse bi joj još pripisao komercijalizam i vještinu manipuliranja, ali — ni s tim se ne iscrpljuje njezin sudbinski prakticism.

Ne bismo vjerno predstavili homo practicus-a i njegovu prvu dimenziju, kad bismo zaboravili napomenuti da je on skladatelj povijesti, organizator i glavna osovina društva. I nije on tako odbojan, kako bi nam se na prvi mah mogao pričiniti. Poredak i sustavnost njegov su ideal, realizam — njegovo polazište. Fiat iustitia, pereat mundus, govorili su njegovi davni preci (dok su čitavu onda poznatom svijetu namećali svoj jaram). — Istina, istina ga previše ne zanima. Ali njegov osjećaj za »realno« nadoknađuje mnoge nedostatke.

U biti racionalist, on se najradije poziva na životnu stvarnost; zakleti formalist, on se, unatoč formulama, odlično snalazi u svim situacijama. Njegovo ga društveno osjetilo vrlo lako prilagođuje svim sredinama. Piramida smisla (stvari ili bića, svejedno) model je njegova shvaćanja odnosa, poretka, vlasti. Iako je statičan, on se ipak »zna snaći«. Velika je kočnica, ali mu je povijest često zahvalna. Ima sve odlike homo diplomaticus-a.

Nasuprot ovome, rekli smo, stoji čovjek iskonske ljudske slobode, pobornik anti-sudbine. I on je »društveno biće«, ali se nikada ne miri sa stvarnošću. Njegova je sudbina u zbivanju; na taj način neprestano je pre-rasta. Neprijatelj prosječnosti i mrzitelj prizemnosti, za nj su red i poredak, koliko ih god cijenio, samo faze ili etape trajnog uspona i napretka. Prkos i izazov, stoga, njegov su svemir, sloboda je njegova domovina. Nije vezan za »društvenu prozu« i materijalnost, duhovno je u njemu nadvladalo konvencionalno. Nemiran u stvarnosti, živi on u novim otkrićima, boljim svjetovima, ljepšim nadama... Čovječanstvo je njegova briga; zato mu ono i duguje svoj uspon i napredak.

Teško bi bilo dokazati da je osobni »här« korisniji čovjeku negoli društvena konvencionalnost, njegova iskonska sloboda negoli potrebna stega. No stvar nije u tome. Ovdje se radi o temeljnom pitanju sudbine i slobode, o njihovom odnosu u čovjeku i društvu. Lanac čvrstih struktura, koji uvjetno nazivamo sudbinskim određenjem, nužno nas upućuje na »drugu dimenziju« ljudskog bića, na njegov nadsudbinski prostor slobode, koji je trajno prisutan u čovjeku i jednako potreban društvu, kao što mu je potreban i onaj »sensus practicus« prve dimenzije.

Ovaj drugi elemenat, temeljni nosilac zbivanja i progresa, ljudskog poiesisa, predstavlja u stvari »drugu dimenziju«, o kojoj je upravo riječ. Njezina je uloga često nevidljiva, nepriznata, ali nije zato manje uočljiva u općim kretanjima povijesti. Preširoko je i neodredivo njezino područje akcije i inspiracije da bismo je uspjeli potpuno shvatiti i odrediti. Spomenimo samo nešto: ona začinje ideje i nadahnjuje avangardu, razbija prosječnost i stvara elitu, osvaja nedostiživo i opredmetnjuje imaginarno, napaja genije i svece, rađa umjetnost i kreira budućnost... Njezina su porijekla homo faber i homo creator, ali je njezin tipičan predstavnik homo poeticus (poieo: činim, radim).

Izdanak slobode i maštovitosti, taj se potomak Prometejeva soja izravno opire svakoj krutosti i konvencionalnosti. Njegov je životni posao: stvaralaštvo, njegova glavna označnica: sloboda. S njom on djeluje i stvara. S njom se odupire stvarnosti i sudbini. Ona ga nadahnjuje i okreće prema budućnosti. Zahvaljujući njoj, on začinje nove ideje, naslućuje nove svjetove, osvaja nepoznate prostore... U društvu ga susrećemo u raznim ulogama: sad se pojavljuje kao pjesnik i sanjar, sad opet kao znanstvenik i istraživač; jednom kao profeta, drugi put kao avanturist, inspirator ili revolucionar. Uvijek ostaje oporbenjak, ne miri se »s postojećim«. Odbacuje stoga sve zatvorene sustave, ideologije i konvencije. Prihvaća zajedništvo, ali je skloniji svojemu načinu mišljenja i života.

Taj zakleti neprijatelj sudbine (shvaćene u njezinu statičkom smislu) često je u nesporazumu s društvom. Njegov genij prerastanja i oslobađanja istodobno je, najčešće, i genij nemira i progonstva. U svom slobodnom duhu, on prezire vlast i bogatstva; čast mu je — akomformizam. Imperator koji se u svojoj lucidnoj spoznaji sudbine s gnušanjem odriče vladarske moći, da bi, slobodan, u ljudskoj čežnji za neosvojivim, »dohvatio mjesec«¹ i beskućnik koji se, usprkos društvu i okolini, odriče i posljednje kore kruha »za iskru vjere«, da bi zasitio ljudsku glad za istinom i duhovnom hranom² — izravni su potomci homo poeticus-a. Oni transcendiraju »maloljudsku« sudbinsku svijest; revoltno prerastaju — prosjek i osrednjost.

Razapet između smionih htijenja i krute stvarnosti, na mahove nihilistički raspoložen, ovaj tipični predstavnik revolucionara i oporbenjaka svih boja nije persona grata u svojem vremenu; štoviše, često je prezren i zapostavljen. Ali njegovo uporno pokoravanje slobodi i neumoljivo suprotstavljavanje krutosti, lucidnost njegova talenta i dubokoumno sezanje

¹ Usp. A. Camus, *Kaligula*, drama.

² Usp. V. Dudincev, *Nije sve u kruhu*, roman.

»za većim« — nezaustavljivo bogate duhovnu baštinu novih pokoljenja, koja mu redovito posthumno odaju priznanje. Ni malo konvencionalan, u srži buntovan, ovaj izdanak »druge dimenzije« glavni je nosilac humanih aspiracija i nada.

Njegov genij djeluje lucidno i zavodljivo. On pobjeđuje, a ne osvaja; proriče i otkriva, a ne nameće; nikada ne stvara svoj zatvoreni svemir, ne gradi apsolutne sustave. Ne vlada, jer neće; ne zapovijeda, jer se ne može iznevjeriti slobodi. On rađa ideje, širi obzorja. Zakonitosti i uopćavanja iščezavaju pred njegovim pogledima u ponorima egzistencijalnih vrtloga, objektivni nazivnik u subjektivnim doživljajima. Čovjek je u njegovim očima vredniji od svemira, nada od stvarnosti. Nosilac je Prometejeve vatre koja se ne može ugasi, genij duha koji se ne da u okove sputati. Vječno ljudsko i poetsko njegov su ideal, osvajanje neosvojivoga njegov je poziv. On je korifej ljudskoga roda, profeta budućnosti. Simboli slobode i genijalnosti njegovi su spomenici. On je u biti ona druga dimenzija ljudskoga bića koja od mogućnosti stvara povijest, od imaginarnosti realnost.

Njegova je ljubav čovjek; njegovo traženje sloboda. Tuđa ga radost veseli kao i njegova; ljudsku patnju osjeća svojom. U bilo čijoj tjeskobi doživljava svoju bol; u prisili svoje poniženje. Uspjeh društva njegova je briga, ali je čovjek njegov ideal. On služi njemu, a ne sustavima.

To je, dakle, sumarni opis »druge dimenzije« ljudskoga bića. Gdje ona prevladava, osjeća se dah života, slobode i poduzetnosti; gdje je potisnuta, ljudska obzorja tišti »teret sudbine«, koja zaboravlja da je čovjek izdanak božanske slobode, pjesnik djetinjte mašte.

Na sreću, spomenuli smo, rijetko je kada ta dimenzija potpuno zapostavljena; rijetko život skruti svoje točkove, kao što ih još rjeđe duh slobode neometano ponese svijetom. Možda je u tome sretna okolnost, što se »prva dimenzija« zbog životne nužnosti nadahnjuje drugom, a druga društveno nadopunjuje prvom. Jer, koliko god homo practicus bio krut i statičan, on u sebi nosi određene društvene vrednote; i koliko god, s druge strane, homo poeticus bio ponesen i katkada nemiran, njegovo zračenje slobode, lucidnost misli i proročka imaginacija neophodne su čovjeku i društvu, da ne potonu na pučini povijesne i misaone ukrućenosti.

U jeku životnih i idejnih previranja koja zaokupljaju naše doba, spontano se nameće pitanje: Nije li danas čovjek druge dimenzije započeo odlučnu utakmicu sa svojim suparnikom koji je stoljećima bio sigurni arbitar *doctrinae et historiae*? Neće li on sada preuzeti vodstvo? — Marcuse se o ovome ne bi ni malo dvoumio; njegov je odgovor odričan. »Čovjek jedne dimenzije«, smatra on, sve se više množi, postaje opći nazivnik za nepreglednu potrošačku masu. U svijetu vještog manipuliranja homo practicus-a, dodaje, taj »jednodimenzionalac« sa svojim apetitom konsumacije još uvijek pripada rasi prve dimenzije.

Međutim, stvari se mogu gledati i iz drugoga kuta. Možda je preuranjeno povlačiti sigurne zaključke, ali se nećemo prevariti ako kažemo da budućnost pripada čovjeku druge dimenzije.